

ЕТНОГРАФСКА ИСТРАЖИВАЊА МАЧВЕ

Као саставни, заправо обавезни део своје делатности, који подразумева систематска етнографска истраживања појединих области Србије, Етнографски музеј је започео реализацију етнографских истраживања Мачве. Истраживање спроводи тим стручњака Музеја, с предвиђеним доприносом стручњака из Народног музеја у Шапцу.

Мачва представља географски отворену област (иако је омеђена Дрином и Савом), која показује јасну културну и идентитетску специфичност, а у начелу је уклопљена у културни ареал подрињског и подрињско-сремског дела западне Србије. Шире гледано, област Мачве на неки начин обједињује културне карактеристике динарског културног ареала с културним карактеристикама централнобалканског и панонског културног ареала. Та културна особина Мачве проистиче како из њеног географског положаја, тако и из чињенице да је током столећа била једна од области мање-више интензивних метанастазијских кретања становништва. У Мачву се директно сустицало становништво из Јадра, источне Босне и Срема, али – посредно и спорадично – и из даљих области Србије. Чак и у таквим условима изграђене су неколике културне и идентитетске специфичности које омогућавају да се Мачва јасно издваја у односу на суседне области.

Иако има своје културне и етничко-идентитетске специфичности, Мачва до сада није била предмет обимних и систематских етнографских истраживања, као што је то случај са суседним Јадром. То свакако не значи да нема етнолошких истраживања, али је број истражених тема релативно мали и реч је о партикуларним истраживањима.

Пројекат етнолошких и антрополошких истраживања Мачве узима у обзир две кључне претпоставке у односу на ранија истраживања зарад свог примарног оправдања. Најпре, претходна истраживања су у највећој мери обављана пре више деценија, у време када је друга велика фаза социјализма тек узимала маха, а потом је донела велике популационе и културне промене код локалног становништва Мачве. У тој, другој великој етапи развијеног социјализма, довољно је само то поменути, дошло је до веће индустријализације и до већег рурално-урбаног померања становништва, као и до снажног продирања урбаних културних образаца у сеоску средину. Сва новија истраживања усредсређена су на уско специјализоване теме, оне које углавном спадају у домен класичне етнологије. Друго, и сама етнологија и антропологија доживеле су значајан напредак и отвориле простор за нове теме, не само произашле из модерних теоријских схватања, већ, што је још битније, теме прилагођене модерном начину живота у разним друштвеним

и културним просторима, односно у њиховој модерној култури. Своју основну оправданост, дакле, пројекат заснива на чињеници да је временом дошло до великих демографских, културних и економских промена у култури Мачвана, те да је неопходно спровести обимнија теренска истраживања културе, која би утврдила савремену културну слику становништва Мачве.

Етнолошка и антрополошка истраживања Мачве имала би три кључна аспекта:

1. Истраживање конвенционалних етнолошких тема, као што су култура становања са народном архитектуром, култура привређивања, култура одевања, истраживање религијско-обичајне праксе итд. Истраживањем таквих тема била би формирана општа слика о савременој култури становништва Мачве, а ова истраживања би свакако обухватила и урбана насеља (Богатић и сл.).

2. Истраживања специфичних тема, као што су теме из урбане етнологије и антропологије, теме из антропологије исхране или из индустријске антропологије, економија простора у рурланим срединама, теме из антропологије туризма, истраживање предузетништва као културног феномена, пракса „нових обичаја“ итд. Спровођење тих истраживања, уз превасходно усредсређивање на специфичне културне маркере локалних заједница (сеоских и градске), требало би да пружи једну антрополошку дубљу и систематичнију слику културе становништва Мачве, те да омогући што квалитетније разумевање те културе и да сврста Мачву у ред области које су квалитетно и обимно истражене, с претпоставком да резултати тих истраживања могу да послуже за даља научна уопштавања.

3. Истраживање стања културног наслеђа и идентитета Мачвана. Овај аспект пројекта обухвата, уопштено речено, теме које се тичу културе сећања, и обухватио би разне аспекте, попут односа према индустријском наслеђу и променама у пољопривреди, потом праћење формирања и промена локалног културног идентитета, колективног памћења, формалне и структурне промене обичајне праксе, те употребу културног наслеђа у модерним економским и друштвеним контекстима итд.

У оквиру овог трећег аспекта пројекта, посебан нагласак се ставља на нематеријално културно наслеђе и на имплементацију Конвенције о нематеријалном културном наслеђу. Осим иницијалног мапирања елемената НКН-а у Мачви, предвиђа се обављање дубљих истраживања виталних елемената НКН и потоњи рад с локалним заједницама, носиоцима тих културних елемената, на упису њиховог културног наслеђа у Национални регистар нематеријалног културног наслеђа Србије. Дубоко мапирање елемената нематеријалног културног наслеђа утврдило би разноврсне идентитете, а уједно и оно што у локалним срединама представља дељено наслеђе и омогућује стварање заједничког идентитета, а све имајући у виду миграционо-демографску комплексност заједница у области Мачве.

У методолошком смислу, пројекат се реализује као комплексна и систематизована етнолошка истраживања, полазећи од досадашњих знања о

култури у локалним заједницама у којима се врши истраживање. Тим истраживача треба да буде усредсређен на локално становништво, које је заправо носилац културе. Истраживање се превасходно усредсређује на рурално становништво, јер сва претходна истраживања емпиријски потврђују да рурално становништво и даље, и поред многобројних промена и транзиционих друштвених ефеката, показује довољно висок степен културне инертности, тј. задржава све кључне друштвене и културне структуре. Истраживање се заснива најпре на прикупљању детаљне и обимне етнографске грађе, али превазилази раније приступе, који су се усредсређивали само на примарне и очигледне културне елементе или комплексе културних елемената, и обухвата многобројне детаљне етнографске податке, који омогућавају добијање што је могуће потпуније слике о појединим културним комплексима (герцовски приступ „подробног описа“), уз подразумевано обавезан дијахронијски приступ. Тако прикупљени етнографски подаци потом се подвргавају аналитичко-интерпретативном приступу, где се полази од кључних културних комплекса – култура друштвених односа, култура привређивања, религијске представе и обредне праксе са народним знањима – и кроз дубоку антрополошку интерпретацију утврђују се разни културни процеси, да би се сагледао ток континуитета традицијских и модерних културних елемената, који се у савременој култури локалног становништва испољавају као културно наслеђе, односно у којој мери су савремени културни конструкти засновани на традицијским културним структурама и елементима. На тај начин је задовољена примарна форма истраживања, а то је прикупљање обимне и систематизоване актуелне етнографске грађе, која је свакако и шире употребљива – што је у складу с традиционалним етнографским монографијама појединачних области које ради Етнографски музеј – али је, и преко тога, омогућена квалитетна интерпретација културе у оквиру модерних антрополошких теоријских приступа, као и интерпретација културе у антрополошко-музеолошкој парадигми, у којој се етнографско културно наслеђе не посматра само као скуп чињеница, већ као шира културна реалност, која је потом херитолошки схваћена и интерпретирана (и презентована јавности). Уједно, претпоставља се да је на тај начин могуће открити структурне културне и друштвене промене и суптилније елементе когнитивног система Мачвана, који су уткани у друштвене и културне структуре, и који омогућавају творење локалног идентита.

Примарне технике истраживања су интервју и посматрање с делимичним учествовањем. Веома важан аспект истраживања јесте продукција фотографског, аудио и видео материјала, који се доцније могу вишестрано искористити у презентацији културног наслеђа, имајући у виду превасходно сазнања о немтеријалном културном наслеђу, документованом у току истраживања.

* * *

Први део истраживања реализовао је шесточлани тим у октобру 2017. године, у следећим селима Мачве: Прњавор, Очаге, Бадовинци, Клење, Црна Бара, Глушци, Узвеће, Липолист, Богосавац, Змињак, Скрађани, Петловача, Бадовинци и Петковица, као и у варошици Богатић, а истраживање је обухватило и манастир Илиње (село Очаге). Током истраживања вођени су интервјуи с већим бројем испитаника. Интервјуи су углавном концептуализовани као отворени разговор, с великим бројем питања, како би се дошло до што је могуће већег броја етнографских детаља. Сви интервјуи су снимљени, а такође је начињен и велики број фотографија и видео-снимака на терену истражених културних феномена и елемената материјалне културе, чиме је створен обиман документациони фонд прве фазе истраживања. Током истраживања је, поклоном или откупом, за фонд Етнографског музеја набављен 31 предмет за збирке Земљорадња, Сточарство, Допунско привређивање, Лов и риболов, Воћарство и виноградарство, Саобраћај и транспорт добара, као и 12 оригиналних фотографија и већи број скенираних фотографија.

У конкретном истраживачком раду током ове прве фазе учевају се два сазнајна нивоа. Прво, то је стицање опште културолошке слике о Мачви кроз упознавање с историјским догађајима, са главним токовима кретања становништва и општим друштвеним и културним структурама. Један део сазнања стечен је на основу разговора с испитаницима, али и упознавањем с „етаблираном“ културом и историјом у Народном музеју Шабац, са свим предностима и ограничењима такве презентације културе.

Други сазнајни ниво представља прикупљање конкретне етнографске грађе која се односи на поједине културне феномене или елементе који спадају у домен културе привређивања, културе друштвених односа, културе становања, као и у домен обичајне праксе. На овом другом сазнајном нивоу, у највећој мери је испоштован принцип прикупљања детаљних података зарад стварања јасније и прецизније слике о традицијској и актуелној култури и о културном наслеђу. Осим прикупљања података о општим темама из домена народног привређивања, као што су земљорадња и сточарство, прикупљани су и подаци о неким специфичним темама, као што су скеларење преко Дрине, цигларска делатност у једној великој и имућној породици, производња дувана, производња козјег сира итд. У домену културе друштвених односа, осим општих феномена попут сродства и сродничких односа, прикупљени су и подаци о односу припадника малих традицијских заједница (села) према школству, школовању и школованим људима, те однос према богатим и предузимљивим сељацима у време транзиције. Када је реч о култури становања, превасходно је обрађена пажња на просторну организацију домаћинства (што тему становања спаја с темом привређивања) и на појаву „нове“ народне архитектуре. У домену обичајне праксе,

истраживање је било усмерено на представе и радње из годишњег и животног циклуса, а посебна пажња је посвећена специфичној теми народног тумачења снова.

Током свих појединачних истраживања, а свакако и сумарно сагледано, у приступу је увек била присутна и дијахронијска компонента, а сагледавање актуелне културе, онакве каква се данас живи, доводи нас до културног наслеђа као стања и начина размишљања, и до практиковања у тој актуелној култури. Прелиминарно се може казати да је већина стабилног становништва Мачве – дакле, оног становништва које се није доселило тек недавно, у периоду од једне до две генерације, већ је генерацијама ту – и поред усвајања многобројних посттрадицијских и модерних модела понашања у свим сферама живота, изградила идентитет и да јасно препознаје културне и историјске вредности које су у вези с овом облашћу, те да их користи при идентификацији у односу на суседне области, али и на ширем, националном плану.

*др Милош Матић,
музејски саветник*